

BMSZKI

Budapesti Módszertani
Szociális Központ és Intézményei

Pályázati azonosító: 2024-1-HU01-KA121-ADU-000209463

Web: www.bmszki.hu/projektoldal

Facebook: www.facebook.com/bmszki

FEANTSA Fórum 2025 – Athén

Bevezetés

A FEANTSA (Hajléktalanellátók Nemzeti Szervezetek Európai Szövetsége) 2025. évi fórumának Görögország fővárosa, Athén adott otthont május 13-a és 14-e között, ahol az Erasmus programnak köszönhetően a BMSZKI négy munkatársa: **Fehér Boróka**, a Módszertani Csoportból, **Hárs Anikó**, a Rákosszegpark Családok Átmeneti Otthonából, **Horváth Sándor**, a Szabolcs Átmeneti Szállás munkatársaként, valamint **Szalma Balázs**, az Aszódi Éjjeli Menedékhely és Nappali Melegedő kollégája képviselte az intézményt. A résztvevők különböző ellátási területekről érkeztek, így tapasztalataik sokszínű szakmai nézőpontot biztosítottak a fórum programjai és intézménylátogatásai során.

A FEANTSA éves fóruma a legnagyobb hajléktalansággal kapcsolatos esemény Európában, amely lehetőséget nyújt a találkozásra, kapcsolódásra és tapasztalatcserére a hajléktalanellátásban dolgozók mellett a lakhatást biztosító szervezetek képviselőinek, kutatóknak, jogászoknak/ügyvédeknek és döntéshozóknak is. Az eseményen körülbelül 400-an vettek részt szerte Európából: a benyomásaink alapján a számos helyi szakember mellett többségében Észak- és Nyugat-Európából, például Svédországból, Finnországból és Belgiumból érkeztek a résztvevők, és a korábbi évekhez képest több magyar kolléga is jelen volt.

Közgyűlés, munkacsoportok és intézménylátogatások

A fórum első napján a FEANTSA közgyűlését tartották, a délután folyamán pedig egyrészt különböző munkacsoportokon lehetett részt venni, illetve intézménylátogatásokra is lehetőség volt.

Epanodos – reintegráció börtönből szabadultak számára

Ennek keretében Szalma Balázs munkatársunk elsőként az Epanodos szervezet központjába látogatott, amely a börtönből szabadult emberek társadalmi reintegrációjával foglalkozó szervezet. A non-profit alapon működő szervezet fő támogatója az Igazságügyi Minisztérium, ugyanakkor Európai Unió projektéből és adományokból is származik bevételeik.

Az Epanodos az első olyan szervezet Görögországban, amely a börtönből szabadultak támogatását tűzte zászlajára a 2003-as alapító okiratában, méghozzá szakképzésekkel, anyagi támogatással és minden olyan eszközzel, amely a szabadultak számára reintegrációs támogatást jelenthet, míg a még börtönben lévőknek előkészületet a szabadulás utáni időszakra. Ennek érdekében az Epanodos már a börtönökbe is szervez projekteket, amelyek a szociális, szakmai és családi visszailleszkedés előmozdítását segítik.

Széles körű konzultációs lehetőséget biztosítanak jogi, pszichoszociális és lelki támogatástól kezdve a családi támogatásig, méghozzá tapasztalt kriminológusok, pszichológusok, szociológusok, szociális munkások, ügyvédek és karrier-tanácsadók bevonásával. Emellett számítógépes ismereteket oktatnak, görög nyelvet tanítanak, valamint a görög kultúra megismerését elősegítő kurzusokat szerveznek színházi, zenei és fotográfiai workshopokon keresztül. A munkáltatókat összekötik a börtönből szabadultakkal, és a Központi Munkaügyi Szolgáltatóval együttműködésben támogatják őket a szakmai visszailleszkedésben. Aktívan támogatják a szabadultakat vállalkozás indításában, főleg Szociális Szövetkezeti Vállalkozások formájában.

Segítenek a szabadultak részére átmeneti lakhatási megoldást találni, illetve az élelmezésüket biztosítani. A gyakorlati segítségnyújtás mellett az Epanodos számára fontos a társadalom érzékenyítése és a szabadultak nehézségekkel és kihívásokkal teli életének támogatása, különösen a fiatal bűnelkövetők tekintetében. A társadalmi reintegráció terén tudományos kutatásokat támogatnak, valamint konferenciákat szerveznek a bűnmegelőzés és a bűnelkövetés csökkentése érdekében. A bűnözők társadalmi kirekesztésével való küzdelemben magán- és önkéntes szervezetek akcióit is támogatják. Éves jelentést nyújtanak be az Igazságügyi Minisztérium részére, és javaslatokat dolgoznak ki az intézkedések kezdeményezése érdekében.

A szervezetben 2 fő szociális munkás, 1 jogász, 1 pszichológus és 1 munkaerőpiaci tanácsadó dolgozik. Napi 5 konzultációs időpontot tudnak felajánlani a börtönből szabadulóknak, amely ügyfélkört éves szinten 2–3.000 fő alkotja, és csupán egy másik szervezet dolgozik hasonló célcsoporttal.

A találkozó során sok érdeklődést osztottak meg a látogatókkal, köztük azt, hogy jellemző probléma az ügyfélkörben, hogy a harmadik országbeli állampolgároknak (a közelmúltban főként Jordániából, Pakisztánból, Irakból, Iránból és Szomáliából érkeztek Görögországba) sok

esetben nincsenek irataik, amelyeket nagyon nehezen tudnak csak pótolni a hatóságokon keresztül. A probléma mértékét jelzi, hogy országos szinten kb. 50.000 fő van börtönben, akik nagyobb része bevándorló.

A börtönökben oktatást és szakmát is kaphatnak az elítéltek, ugyanakkor a bevándorlók nem részesülhetnek automatikusan az egészségügyi és egyéb szolgáltatásokban. Az ellátórendszer leterheltségét demonstrálja az a tapasztalat is, miszerint például egy 10 évre elítélt embert már 5 év letelte után szabadlábra helyeznek, ám ebben az esetben is rendszeresen látogatnia kell a rendőrséget. A börtönlakók körében érdekesség, hogy többen Izraelből érkeztek, valamint roma származásúak is sokan vannak, akik gyakran nem jártak iskolába és nem volt korábban bejelentett munkájuk. Sőt, olyan esettel is találkoztak, amikor egy ügyfélnek 40 évvel a születése után sem volt személyazonosító igazolványa, így az illető például a kötelező sorkatonaságot is elkerülte (amelyet 18 évesen kell teljesíteni 9 hónapon keresztül).

A bevándorlók esetében már a második generáció nő fel az országban; ugyanakkor a gyerekeknek kötelező a közoktatásban való részvétel. A bürokrácia enyhítése érdekében a jelenlegi három fontos dokumentumból (személyazonosító igazolvány, társadalombiztosítási kártya és adókártya) szeretnék egyet létrehozni, egy azonosítószámmal. Korábban csak papír alapú dokumentáció létezett, amely lehetővé tette, hogy rászorulóknak az országot körbeutazva több helyen is igénybe vegyék a szociális juttatásokat.

Fontos megjegyezni, hogy sok börtönből szabadult ember lakhatási okok miatt válik hajléktalanná, ugyanis az emberek nem szívesen adják bérbe a lakásukat szabadultaknak. Az egyház sokat segít a szabadultak alapvető szükségleteinek kielégítésében (átmeneti szállás, ruha, élelem, gyógyszerek), azonban a szálláshelyek iránt túl nagy az igény, és gyakran túlszűfoltak. Az állam 200 euró segélyt biztosít havonta a hajléktalan embereknek, amelyhez a hajléktalanság igazolásával lehet hozzáférni.

A lakhatási válság egyik előmozdítója a turisták részére kínált Airbnb-lakások piaca, amely felnyomta az albérleti díjakat, így egyre kevesebben és nehezebben tudják azokat megfizetni. Az alacsony bérleti díjjal kalkulált szociális bérlakásprogram jelenleg kidolgozás alatt van. A legalacsonyabb bérek 6–700 euró között mozognak, míg az albérleti díjak 700 euró körül.

A szervezet időnként a börtönökbe is bejut prezentációkat tartani, és igyekeznek jó kapcsolatot fenntartani a büntetés-végrehajtásban dolgozó szociális munkásokkal, valamint az elítéltek családtagjaival (amelyek gyakran megromlott kapcsolatok). Emellett temetések költségeihez is

támogatást nyújtanak. A droghasználat nagy problémát jelent a börtönviseltek körében, főként a pakisztáni drogdílerekkel gyűlik meg a hatóságok és a BV-dolgozók baja.

Az Epanodosnak van egy kiléptető lakása is több férőhellyel, egy szinttel az irodájuk és közösségi terük alatt, ahol egyéni megegyezés alapján 3–6 hónapig maradhatnak a börtönből szabadult emberek. Ennek eléréséhez meghatározott feltételeknek kell megfelelni: például mentálisan sérült vagy szerhasználó egyének nem vehetik azt igénybe.

Greek Council for Refugees – menekültek jogi és szociális támogatása

Szalma Balázs kollégánk második intézményként a Greek Council for Refugees irodáját látogatta meg, mely szervezet főként a menekültek és menedékkérők jogi és szociális támogatását tűzte zászlajára, és a menekültek jogainak védelme mellett a görög társadalomba való integrációjukat kívánják támogatni. Érdekesség, hogy ennek érdekében például nem elsősorban görög, hanem jellemzően angol és német idegen nyelvi tanfolyamokat szerveznek, hiszen a menekültek többsége nyugat-európai országokban kíván letelepedni.

A látogatás rendkívül bizalmas légkörben zajlott, ugyanis egyedül volt szerencséje beszélgetni az intézmény vezetőjével (aki afgán származású, és 24 éve érkezett Görögországba) és két munkatárssal, így sok olyan véleményt, gondolatot is meghallgathatott, amelyet nagyobb plénum előtt valószínűleg nem vállaltak volna fel. Balázs ezek közül emelt ki néhányat a következőkben.

A 2015–16-os nagy menekülthullám időszakában nagyságrendileg 1 millió ember haladt át Görögországon, akiknek a többsége Nyugat-Európa felé hagyta el az országot; arányaiban sok kísérő nélküli kiskorú is volt köztük. Volt időszak, amikor Észak-Afrikából viszonylag olcsón repülhettek a menekültek Törökországba, és onnan érkeztek aztán Görögország területére.

Az ukrajnai háború kitörését követően főként olyanok érkeztek az országba Dél-Ukrajna régióiból, akik görög származásúak, ám néhány generációval korábban elhagyták az országot. A menekültek napjainkban történő fogadását kritikusnak nevezték a szakemberek, amely azzal a céllal működik, hogy vagy vissza-, vagy előre tolják őket Görögországból.

A határmenti fogadóállomásokon jelenleg kb. 8.500 fő várja a sorsát, ahol sor kerül a regisztrálásukra; míg az ország területén elszórtan fekvő, ellenőrzött, zárt táborokban közel 30.000 ember várja a menekültekérelmük elbírálását, amely akár évekig is eltarthat. Ezekben a zárt táborokban lényegében a felnőttek jellemzően a feketepiacon tudnak elhelyezkedni, míg a gyerekek nem jutnak közoktatáshoz. A legnagyobb szükség ezért a jogi támogatásra és az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés javítására van, ugyanakkor a hatóságok nem engedélyezik a humanitárius segélyszervezeteknek a táborokba való belépést, amelyre korábban is csak a nagyobb, ENSZ-hez köthető szervezeteknek volt lehetőségük.

Görögországnak nincsen integrációs stratégiája, és a családjegyesítés mellett az állampolgársághoz való jutás is rendkívül akadályozott számukra. A nehéz szociális helyzetüket mutatja az is, hogy sok menedékkérő hajléktalanként él parkokban, illetve sok esetben túlszűfolt lakásokban, ahol akár 30–40 ember is él együtt. A menedékkérők többsége ezért, amint megkapja a kérelme elismerését, elhagyja az országot: 2020 óta kb. 80.000 menekült lépte meg ezt.

A Greek Council for Refugees elsősorban a vészhelyzetekben tud segítséget nyújtani: a „Food for all” projektjükben havonta 200 családot tudnak ellátni, ám azzal tisztában vannak, hogy ez nem a probléma megoldását jelenti, csupán eseti segítséget. A legtöbbet az érdekképviselettel

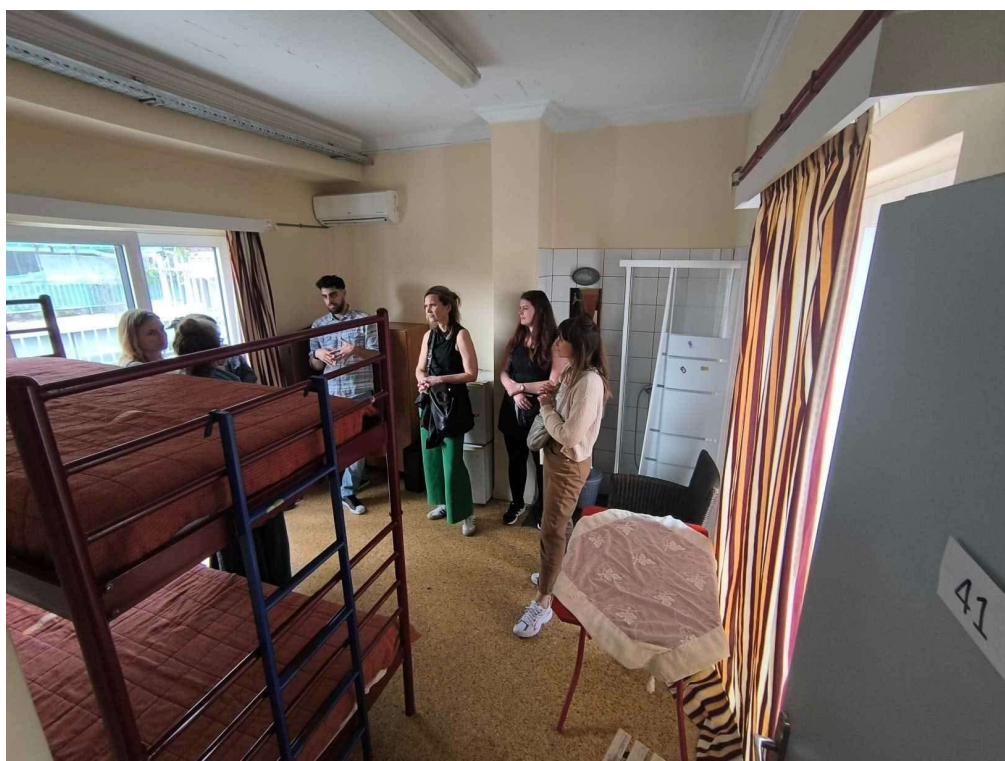

tehetnek, ennek érdekében feltérképezik a menekültek mindennapi nehézségeit. Érzékenyen érintette őket az ENSZ által finanszírozott programok megszüntetése, amely által például az MHPSS szolgáltatásokhoz nagyon nehezen férhetnek hozzá a menekültek.

A migrációs témakörhöz tartozik az is, hogy a 2008 és 2015 között elhúzódó válság időszakában kb. 600.000 ember hagyta el Görögországot, és a jelenlegi kormány célja az, hogy őket visszacsábítsa az országba. Ezt részben a munkaerőpiac hiányainak betöltése motiválja, ugyanakkor vendégmunkások érkezésén is dolgoznak, főként Bangladesből, Indiából és Egyiptomból.

A Step Forward intézményben tett látogatás

Az intézménybemutató során Boróka, Anikó és Sándor meglátogatták az „A Step Forward” program keretében működő athéni menedékhelyet, amely a leginkább kiszolgáltatott helyzetben lévő nők és gyermekeik támogatását célozza. A központot a görögországi MDM (Médecins du Monde – Orvosok a Világért) szervezet üzemelteti, a projekt részletei megtalálhatóak a <https://astepforward.mdmgreece.gr> weboldalon.

A központ célja és működése

A menedékhely nem klasszikus értelemben vett integrációs központ, sokkal inkább az úgynevezett pre-integrációs szakaszt támogatja, azaz az ide érkezők jogi helyzetének rendezését, társadalmi eligazításukat, az egészségügyi rendszerhez való hozzáférésük megkönnyítését, valamint a munkaerőpiaci integráció előkészítését.

A központ öt alapszolgáltatási területre fókuszál. A lakhatás az elsődleges és legfontosabb segítség, amely stabilitást nyújt a nehéz körülményekből érkezőknek. Az alapvető szükségletek biztosítása élelmiszert és higiéniai csomagokat jelent, különösen nők és gyermekek számára. A pszichoszociális támogatás keretében két szociális munkás és egy pszichológus segíti a traumák feldolgozását és a beilleszkedés folyamatát. A jogi tanácsadásnál a csapatban dolgozó jogász segíti a menedékkérelmi eljárások lebonyolítását és a hivatalos státusz megszerzését. Az oktatás és nyelvtanulás részeként görög nyelvtanfolyamokat tartanak a felnőtteknek, a gyermekek közül pedig minél többeket próbálnak beiskolázni a helyi oktatási rendszerbe.

A központ kiemelten foglalkozik olyan nőkkel, akik erőszak áldozatai lettek, illetve olyan családokkal, akiknek nincs jogszerű tartózkodási státuszuk, de sürgős segísége szorúlnak.

Mindennapi élet és tevékenységek

A létesítmény 0–24 órában működik, a szociális munkások és szakemberek hétköznapiakon dolgoznak a helyszínen, míg biztonsági személyzet folyamatos jelenlétet biztosít hétvégeken és ünnepnapokon is. A közös térben nemcsak étkezéseket biztosítanak, hanem különböző közösségi programokat is szerveznek: például kreatív foglalkozásokat, festést, jógaórákat, anya–gyermek kapcsolaterősítő csoportokat, múzeumlátogatásokat és kirándulásokat. Ezek a programok nem csupán kikapcsolódást jelentenek, hanem pszichoszociális támogatást is nyújtanak, valamint segítenek rutint és normalitást vinni az érintettek mindennapjaiba.

Célcsoport és szociális háttér

A központ elsősorban menedékkérőknek és jogi státusszal még nem rendelkező migránsoknak nyújt segítséget, de rugalmasan kezelik a bekerülési feltételeket. Különösen előnyt élveznek a nemi alapú erőszak áldozatai, a krónikus betegséggel vagy fejlődési rendellenességgel élők, valamint a várandós nők és kiskorú gyermekes anyák. Fontos szempont, hogy a központban a nemi szempontokat is figyelembe veszik, így 14 évnél idősebb fiúgyermek nem lakhatnak ott, hogy a bántalmazott nők számára biztonságos környezetet teremtsenek.

Eddigi eredmények

2020 óta a központ több mint 353 nőnek és gyermeknek nyújtott segítséget. Ezen belül 148 nő volt nemi alapú erőszak túlélője, 136 gyermek talált ideiglenes otthonra, 84 terhes vagy kisgyermekes anya élt a létesítményben, 167 esetben biztosítottak biztonságos kilépést és továbblépési lehetőséget, 68 gyermek iskolába iratkozott be a tartózkodásuk alatt, több mint 220 fő részesült jogi tanácsadásban és pszichológiai támogatásban, továbbá 146 közösségi és oktatási programot, valamint 40 pszichoszociális vagy környezeti tevékenységet szerveztek. A kulturális háttér miatt a pszichológiai támogatásban való részvétel nem mindig egyszerű, ezért a szakemberek fokozatosan, közösségi programokon keresztül próbálják bevonni a nőket a terápiás folyamatokba.

Egészségügyi ellátás

Az egészségügyi ellátás egyik kulcsa az Open Polyclinic, amely olyan személyeket is ellát, akik nem rendelkeznek hivatalos társadalombiztosítással. Alapdiagnosztika, vér- és immunológiai vizsgálatok, illetve bizonyos esetekben magánklinikák segítségével további szakorvosi ellátás is elérhető. Súlyosabb, kórházi ellátást igénylő esetekben önkéntes orvosok közreműködése

révén próbálnak megoldást találni, ugyanakkor elismerték, hogy a pszichiátriai fekvőbeteg-ellátás vagy komplex kórházi kezelések biztosítása továbbra is kihívás marad a rendszer számára.

Demográfiai jellemzők

A központba érkező nők és gyermekek származási országai az elmúlt években változtak. Korábban főként afganisztáni, iráni és szíriai menekültek érkeztek, jelenleg többségében szomáliai, valamint szubszaharai afrikai országokból, például Burundiból és Kongóból származó személyeket fogadnak.

Szakmai együttműködések

A központ folyamatos kapcsolatot tart fenn az Athéni Önkormányzat menekültügyi szociális központjával (ACCMR), a Görög Bevándorlási és Menekültügyi Minisztériummal, valamint számos nemzetközi és helyi civil szervezettel (jelenleg mintegy 25 NGO-val). Fontosnak tartják, hogy ne duplikálják a szolgáltatásokat, így ha például egy nő már másik szervezettől kap jogi segítséget, nem erőltetik rá a saját ügyvédjük támogatását.

A látogatás során világossá vált, hogy az A Step Forward projekt rendkívül fontos és komplex munkát végez a legsérülékenyebb menekült nők és gyermekek támogatásában. A központ rugalmas, emberközpontú működése lehetővé teszi, hogy a hivatalos rendszer hiányosságai ellenére is valós esélyt kínáljanak a résztvevők számára a biztonságosabb, méltóbb életkezdesre.

Plenáris megnyitó és főbb üzenetek

Másnap a plenáris megnyitóval folytatódott a program a Fórum fő helyszínén, a President Hotelben. A megnyitó beszédekben elhangzott, hogy a legtöbb európai országban növekszik a hajléktalanság mértéke, és Athénban a 2018-as 800 főről 2025-re 1.200 főre emelkedett az utcán élő hajléktalan emberek száma. A 2010 körüli gazdasági válság mély nyomokat hagyott a görög társadalmon, ugyanakkor az önkormányzat akciótervet dolgoz ki a szociális problémák megoldása érdekében; ezen a területen fontos lépés volt például az, hogy droghasználóknak nyitottak szállót.

Az utcai szociális munkát egy 25 fős team végzi, ugyanakkor a Vöröskereszt és az egyház is sok erőfeszítést tesz a hajléktalan emberek és más szociális problémával küzdő csoportokba

tartozók megsegítése terén. Az Airbnb-lakások magas aránya miatt emelkednek az albérleti árak, amely további szociális nehézségeket hoz magával sok család életében. Azt képviselik, hogy a lakhatáshoz joga van minden embernek.

A társadalmi kohézióért és méltóságért felelős minisztérium nevében felszólaló előadó a gazdasági válság kapcsán kiemelte, hogy egy nemzeti szociális egyezmény megszületésére van szükség annak érdekében, hogy mindenki biztonságos lakhatáshoz jusson. Demokratikus lakáspolitikára van igény, és prioritást élvez ez a terület a politikai erők számára is.

A menekültek és bevándorlók ellátásáért felelős minisztérium képviseletében felszólaló Heracles Moscoff elmondta, hogy sok esetben hiányzik a társadalom részéről a szolidaritás és a méltóság biztosítása a menekültekkel szemben. Kihangsúlyozta, hogy sok kísérő nélküli kiskorú van az országban: 4 év alatt kb. 10.000 fiatalot láttak el szállással, étkeztetéssel és oktatással, beleértve szakmai képzéseket is, amely folyamatban az átmeneti szállásoktól a biztonságos lakhatási körülmények elérése a cél.

A szállók szerepe és dilemmái

A Focus Ireland képviseletében Mike Allen tartott prezentációt a hajléktalanszállók felelősségéről és szerepéről. Ennek során betekintést nyerhettünk a szállók történelmébe, valamint a változatosságába, amelyek azonban közös jellegzetességeken alapulnak. Az előadás fő vonalaként különböző oldalról fogalmazott meg kritikákat a szállók hatékonyságával szemben, ugyanakkor megjelent az is, hogy sok esetben nincsenek jobb lehetőségek a szállóknál. A gondolatébresztő előadásban közös megoldáskeresésre, a dilemmák feloldására kaptunk meghívást, az aktív és passzív intézkedések megkülönböztetésével.

A témakört tovább boncolgatva egy kerekasztal-beszélgetésre is sor került egy szlovén, egy holland és két portugál szakember részvételével. Szlovéniában érdekesség, hogy „Housing First” projektként kisebb létszámú szállókat tartanak fenn kiürült többgenerációs családi házakban. A Lisszabonból érkezett szakember elmondta, hogy a városban 3.000 ember él rendkívül nehéz lakhatási viszonyok között és kb. 500 fő él utcán. 2019-től kezdtek egy programtervet az utcán élők lakhatásának megoldására, amelyre jelenleg nemzeti stratégiaként tekintenek, és egyre több önkormányzatot próbálnak bevonni a szociális bérlakás fókuszú programba. Lisszabonban jelenleg 140 lakás vesz részt a „Housing First” projektben.

A másik portugál szakember hangsúlyozta, hogy a stratégiai tervek mellett fontos megkérdezni a klienseket is arról, hogy mire van valójában szükségük. A holland szakember nem hatékony, sőt egyenesen ártalmas megoldásnak nevezte az éjjeli menedékhelyek és nappali melegedők fenntartását. 2021-ben az éjjeli menedékhelyek egész nap nyitva tartó szállásokká váltak, ugyanakkor a valódi megoldást az éjjeli menedékhelyek támogatott lakhatási megoldásokkal való felváltása jelentené.

A beszélgetés során elhangzott, hogy a hajléktalanok számára felkínált szociális szolgáltatások minőségének emelkedése nem feltétlenül hoz jobb eredményeket a hajléktalanságból való kitörés tekintetében. Reálisan a fő cél az lehet, hogy a szállókon eltöltött idő hosszát csökkentjük különböző eszközökkel.

A plenáris nyitóelőadásokat és beszélgetést követően különböző rövidebb szemináriumokra és hosszabb workshopokra volt lehetőség ellátogatni.

Ártalomcsökkentés és hajléktalanság

Az ártalomcsökkentés és a hajléktalanság összefüggéseiről szóló szemináriumon három különböző szervezet szakemberei osztották meg tapasztalatukat és gondolataikat. Az egyik fő problémaként azt határozták meg, hogy a szerhasználók eleve nehezen férnek hozzá az ellátórendszerhez és jutnak be hajléktalanszállókra, éppen a függőségük következményeként. Fontos, hogy a hasonló rendszerszintű akadályokkal foglalkozzunk, illetve a szakembereket képezzük ezeknek az élethelyzeteknek a támogatására.

Kiemelt dilemma az, hogy mi számít sikernek egy szerhasználó kapcsán. A tapasztalat azt mutatja, hogy a sorstárs segítők nagyobb hatékonysággal tudnak támogatást adni a szerhasználók részére, ugyanakkor nekik is egyre nehezebb dolguk van az eredményesség tekintetében. A rendszerszintű elnyomást erősíti a sérülékeny csoportokat gyakran sújtó társadalmi kriminalizáció, démonizáció és elhanyagolás. Emellett nagy nehézséget jelent, hogy nincsenek univerzális válaszok a szerhasználattal érintettek kapcsán, minden egyes esetben más módszer lehet hatékony. Az ártalomcsökkentés valójában egy hozzáállás, filozófia, és sokkal többet jelent, mint a tucssereprogramok.

„Az ártalomcsökkentés egyfajta ellenállás, kiállás az igazságosság érdekében egy olyan világban, ami az embereket szegénységbe, kirekesztésbe és szenvedélybetegségbe taszítja. Elsősorban az emberi méltóságról szól, arról, hogy minden emberi lény fontos. Az emberi jogok

elősegítésének és a jogi segítséghez való hozzájutás eszköze.” Martinho Dias, Crescer, sorstárs segítő

Az ártalomcsökkentés a gondoskodást, tiszteletet és emberi méltóságot hangsúlyozza a büntetés és stigmatizáció helyett, és kiáll a hajléktalan és/vagy droghasználó emberek jogaiért. Bátorítja az egyént, hogy átgondolja saját droghasználoi szokásait, gyakorolja az öngondoskodást és az autonómiát. Célja az egyén életkörülményeinek javítása.

A portugál Crescer szervezet például az utcai munkát is ezzel a szakmai programmal végzi, amelynek alapja az elfogadás és a bizalmi kapcsolatok kialakítása, az egészségtudatos magatartás fejlesztése és bátorítása. Az utcai munkát multidiszciplináris csapatok végzik: a szociális munkások mellett pszichológus, pszichiáter, ápoló és sorstárs segítő is része a csapatnak. A sorstárs segítőtl, ahogy a többi munkatárstól sem várnak el absztinenciát, de aki aktív szerhasználó, azt egy kisebb kockázatú csoport (például támogatott lakhatásban élők) mellé osztják be.

Könyvajánlóként elhangzott Andrew Tatarsky Harm Reduction Psychotherapy című könyve: „Az ártalomcsökkentés elfogadja, hogy míg sokaknak az absztinencia a legjobb megoldás, mások számára nem ez az egyetlen cél vagy siker-kritérium. Helyette más, apróbb járulékos változások is elfogadhatók, melyek a szerhasználat kockázatait és kárait csökkentik. Ez a könyv bemutatja, hogy ezek az egyszerű hangsúly- és elvárásbeli változások milyen sokféle drámai hatással járhatnak a pszichoterápia hatékonyságának javítása érdekében.”

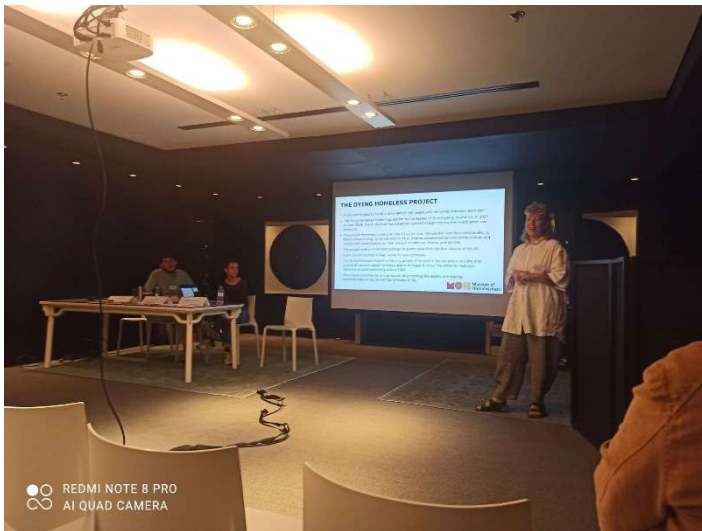
Sorstárs segítőik szerepe a hajléktalanellátásban

A hajléktalanságban dolgozó sorstárs segítőik témakörében tartott szemináriumon két segítőt kérdezett a beszélgetés moderátora. Az igen bensőséges hangulatban zajló beszélgetés során megosztották a tapasztalataikat, nehézségeiket, amellyel a mindennapi munkában szembesülnek. Azokban az esetekben, amikor a saját korábbi

nehéz tapasztalataik előtérbe kerülnek, sokszor nehéz megküzdeni az érzéseikkel, igyekezni kell érzelmi távolságot venni a támogatottól. Ebben a tekintetben nehézséget jelent segítőként a személyiségükkel dolgozni, mindemellett hatékonyabban tudják felemelni a hangjukat a hajléktalanságot megelőzőknek azzal, hogy maguk is voltak hasonló helyzetben, és így hitelesebbek tudnak lenni. A sorstárs segítség önmagában nem egy szakma, ugyanakkor például Bécsben komplex rendszert építettek fel a sorstárs segítő rendszerbe integrálása érdekében.

Megemlékezés a hajléktalanként elhunyt emberekről

A hajléktalanként elhunyt emberek emlékezetével foglalkozó szemináriumon egy brit és egy francia szervezet munkatársa osztotta meg tapasztalatait, párhuzamba állítva a téma vizsgálatának szempontjait. Angliában 10 éve megnyitották a Hajléktalanság Múzeumát, amely az elhunyt hajléktalanok emlékezetének megőrzésében segíti a társadalmat.

Franciaországban az elsődleges cél az emlékezet mellett a hajléktalanok érdekképviselete.

Next steps in Housing First – building national and local partnerships

Franciaországból, Ausztriából, Németországból és Görögországból érkezett előadók osztották meg tapasztalataikat, külön kitérve a finanszírozási megoldásokra, a politikai támogatás jelentőségére és a partnerségi formákra. Az előadás központi célja az volt, hogy a Housing First megközelítés a projektszintű megvalósításról elmozduljon a rendszerszintű beillesztés irányába. A fő tanulságok és kihívások között megjelent a skálázhatóság kérdése, vagyis az, hogy miként lehet egy pilot projektet szélesebb körben elterjeszteni, valamint a stratégiai partnerségek fontossága is: az NGO-k, önkormányzatok és állami intézmények közötti bizalomépítés elengedhetetlen a sikerhez. Kiemelt hangsúlyt kapott a finanszírozás fenntarthatósága is, amelyhez EU-s, nemzeti és helyi források vegyes bevonása szükséges,

továbbá a kormányzati döntéshozás szerepe, mert a Housing First politikai szintű integrálása erősíti a megközelítés elfogadottságát a rendszer részeként. A workshop második felében a résztvevők kis csoportokban beszéltek arról, hogy saját országukban és településükön mennyire valósul meg a rendszerbe történő integráció, illetve milyen helyi akadályokkal találkozhatnak.

Homelessness in England: How did we get here?

A „Homelessness in England: How Did We Get Here?” előadását Matt Downie MBE, a Crisis (országos hajléktalanság-ellenes jótékonyági szervezet) vezérigazgatója, valamint Rick Henderson, a Homeless Link, egy 750 szervezetet tömörítő ernyőszervezet vezérigazgatója vezették. Téma: A hajléktalanság helyzete Angliában: okok, trendek, tanulságok, megoldási lehetőségek.

Az előadás rámutatott arra, hogy az angliai hajléktalanság napjainkra nemcsak társadalmi probléma, hanem strukturális válság, amely a lakhatási rendszer, a jóléti politika és a helyi önkormányzati működés mély hiányosságait tükrözi. A 14 év konzervatív kormányzás után új, munkáspárti vezetés vette át az irányítást, és a szakmai várakozás szerint elérkezett az idő a rendszerszintű változásra.

Az előadók számos megrázó statisztikát osztottak meg, amelyek világosan mutatják a probléma súlyosságát: 165 000 gyermek él jelenleg ideiglenes szállásokon, a hajléktalan emberek átlagos halálozási életkora 44 évre csökkent, az utcán alvók száma évente 20%-kal növekszik, különösen Londonban, ahol negyedévente mintegy 5000 ember alszik az utcán. Az önkormányzatok évente 2,3 milliárd fontot költenek ideiglenes szálláshelyekre, továbbá 1 milliárd font megy hostelekre és krízis szállásokra.

2010 után a brit kormány gyakorlatilag leállította az állami lakásépítést, ami hosszú távon azt jelentette, hogy évi 90 000 új szociális bérlakás hiányzik a piacról, miközben a „Right to Buy” politika a meglévő készletet is csökkentette. A privát bérleti szektor megduplázódott, a housing benefit befagyasztották, így a lakások kevesebb mint 3%-a elérhető a támogatásra jogosultaknak. Az előadásban elhangzott, hogy politikai szándék is állt a szociális lakhatás visszaszorítása mögött, mert kormányzati szinten úgy látták, hogy a szociális lakásrendszer a baloldal támogatottságát növeli. Az önkormányzatok a megszorítások miatt forráshiánnyal küzdenek, és néhány helyhatóság csődöt is jelentett.

Az előadók szerint a rendszer nem lakhatásba vezet, hanem ideiglenes, méltatlan szállásokra, az ellátás tűzoltás jellegű, a migrációs politika („hostile environment”) pedig ellehetetleníti sok nem brit állampolgár ellátását. Az intézmények közötti együttműködés hiánya miatt börtönből vagy kórházból is kerülhetnek emberek utcára, segítség nélkül, és a versenyalapú finanszírozás sokszor gátolja a szervezetek együttműködését.

A COVID alatt az „Everyone In” programban több mint 40 000 hajléktalant helyeztek el ideiglenes szállásokon, felfüggesztették a kilakoltatásokat és emelték a juttatásokat, aminek eredményeként a hajléktalanság drasztikusan csökkent. A megoldások között a Housing First széleskörű bevezetését, politikai konszenzust és az önkormányzatok megerősítését emelték ki, megjegyezve, hogy Skócia és Wales jobb mutatókat produkál, például Skóciában fele akkora az esélye annak, hogy valaki hajléktalan lesz, mint Angliában. A záró üzenet így hangzott: „Tudjuk, mi okozza a hajléktalanságot, és azt is, hogyan lehetne megszüntetni. A döntés a miénk.” A hajléktalanság nem természetes állapot, és nem is elkerülhetetlen, a megoldás pedig

megelőzésre épülő, hosszú távú stratégia, politikai bátorsággal, forrásokkal és társadalmi összefogással.

Art and Homelessness: Creativity for Social Impact

„Art and Homelessness: Creativity for Social Impact” című előadás került a fókuszba, amely a kreatív művészet erejére építve mutatott be olyan megközelítéseket, amelyek pozitív változásokat indíthatnak el a hajléktalanság terén. Bár az előadás azt sugallta, hogy a program Franciaországban valósul meg, valójában egy nemzetközi kezdeményezésről van szó európai–francia kapcsolódásokkal, különösen a Francia Fondation Abbé Pierre és a FEANTSA közös

munkájával, valamint az Arts & Homelessness International (AHI) hálózaton keresztül. A program kreatív műhelymunkákra épül, amelyek képző- és előadó-művészeti workshopokat foglalnak magukba, és lehetőséget adnak arra, hogy hajléktalanságot átélt emberek közösen hozzanak létre műveket. Az előadás hangsúlyozta, hogy az alkotás a mentális jóllét és az önkifejezés támogatásának egyik eszköze: segít oldani az elszigeteltséget, javítja a jóllétet és az önbecsülést. Az alkotás során létrejövő önazonos élmények erősítik az identitást, és a résztvevők számára megnyílhat az a tapasztalat, hogy „they can be artists and creators”. Ugyanakkor a program fontos eleme a társadalmi érzékenyítés és attitűdformálás is: a kész alkotások és produkciók közönség elé kerülnek, hogy árnyalják és megváltoztassák a hajléktalan emberekről kialakult sztereotípiákat.

A közös alkotás az „összeolvadást” úgy segíti, hogy a címkézés helyett valódi emberi érzéseket közvetít. Az előadás arra is kitért, hogy a program miért jelenik meg gyakran Franciaországban: francia civil szereplők, például az Abbé Pierre Alapítvány, régóta aktívak a kultúra és a szociális befogadás metszetében, és támogatják, hogy a művészetten keresztül erősödjön a hátrányos helyzetűek önbizalma és társadalmi elismertsége.

COMHOM projekt – monitoring és értékelési keretrendszer

A Comhon projekt bemutatása elnevezésű plenáris ülésen egy, az európai hajléktalansággal kapcsolatos monitoring és értékelési keretrendszer fejlesztéséről szóló program került ismertetésre. Az előadás középpontjában az a kérdés állt, hogyan lehet megbízható, bizonyítékokon alapuló szakpolitikákat kialakítani a hajléktalanság kezelésére Európa-szerte. Az előadó kiemelte, hogy jelenleg jelentős hiányosságok vannak a hajléktalansággal kapcsolatos kutatási adatok terén, különösen a nagyléptékű, összehasonlítható és hosszú távú adatok gyűjtésében.

A prezentáció három fő akadályt emelt ki a kutatási bizonyítékok előállításában: a nagyléptékű adatgyűjtés hiányát (mivel kevés ország rendelkezik megbízható, rendszerezett adatokkal), a kutatások kontextualizálásának nehézségét (mivel a különböző európai jóléti rendszerek eltérő hajléktalansághoz kapcsolódó profilokat eredményeznek), valamint a hosszú távú hatásvizsgálatok hiányát (amelyek az intervenciók előtti, alatti és utáni állapotokat vizsgálnák).

Az előadás bemutatta a különböző adatforrásokat is, amelyeket a hajléktalanság vizsgálatához fel lehet használni: ilyenek például az utcai számlálások, szolgáltatásalapú módszerek, népszámlálások, adminisztratív adatok és fejlett mintavételi eljárások. A hangsúly a különböző módszerek kombinálásán van, mivel egyetlen forrás sem elegendő önmagában. A kutatásban külön figyelmet kaptak az ún. Housing First (Elsőként lakhatást) típusú programok, amelyek hozzájárultak a hatásvizsgálati kultúra elterjedéséhez, ugyanakkor Európában továbbra is strukturális hiányosságok vannak az értékelési és nyomonkövetési rendszerek kialakításában.

Az előadó egy szemléletes példán keresztül mutatta be a pillanatfelvétel-alapú adatgyűjtés torzításait: ha egy adott városban öt különböző ember válik hajléktalanná egy év során, de csak egyikük marad hajléktalan egész évben, egy adott időpontban végzett számlálás akár azt az illúziót is keltheti, hogy kevesebb a hajléktalan embert, mint valójában.

Az előadás második felében bemutatásra került egy új európai projekt, amelynek célja egy digitális monitoring és értékelési keretrendszer létrehozása, amelyet civil szervezetek alkalmazhatnak a hajléktalanellátásban. A projekt célja a döntéshozatal támogatása, az erőforrások hatékonyabb felhasználása és a válsághelyzetekre való gyorsabb reagálás elősegítése. A projekt keretében 25 szervezetet vonnak be, amelyek 45–60 ezer euró támogatást kapnak digitális eszközök és mérőindikátorok bevezetésére.

A projekt három fő felhasználói réteget céloz meg: szociális munkásokat, akik a mindennapi munkához használják az adatokat; kutatókat, akik tudományos elemzéseket készítenek; valamint döntéshozókat, akik a szakpolitikák javítását célzó intézkedéseket terveznek. Az adatokat egy közös, európai szintű „adat-tóba” (data lake) gyűjtik, ahol fejlett statisztikai modellek és elemzések révén az egyes profilokhoz illeszkedő beavatkozások hatékonysága is vizsgálható. A projekt kiemelten foglalkozik az adatvédelem, etikai szempontok, valamint a részvétel és képzés kérdéseivel is. A cél egy hosszú távon is fenntartható és európai szinten alkalmazható értékelési rendszer kialakítása, amely elősegíti a hajléktalanság megelőzését és csökkentését.

Well-being of Staff – PIE szemlélet és közösségi megközelítés

A „Well-being of Staff: An Urgent Concern for the Homeless Sector” elnevezésű előadáson a Focus Ireland képviselője bemutatta a szervezet szemléletét, gyakorlatát és alapelveit, különös tekintettel arra, hogyan értelmezik a hajléktalanság problémáját nemcsak társadalmi, hanem pszichológiai és közösségi szempontból is. A hangsúly az emberközpontú, együttérző és reflektív szolgáltatásnyújtáson volt, amely túlmutat a klasszikus ellátási formákon.

A pszichológiailag informált megközelítés (PIE)

A Focus Ireland nem egyszerűen trauma-informált szemléletet alkalmaz, hanem a PIE (Psychologically Informed Environments) modell alapján működik. Ez egy olyan átfogó szemlélet, amely kifejezetten a hajléktalanellátás területére lett kifejlesztve, és alapja a pszichológiai tudatosság, a szolgáltatást igénybe vevők érzelmi és mentális állapotának megértése, valamint az ezekre épülő gyakorlati működés.

A PIE modell öt fő pillére a pszichológiai tudatosság (melynek középpontjában a trauma-informált megközelítés áll), a munkatársak képzése és támogatása, a reflektív gyakorlatok alkalmazása, a bizonyítékokon alapuló működés, valamint a „tér, mint lehetőség”, amely minden találkozást és emberi kapcsolatot potenciális pozitív változási lehetőségként értelmez, legyen szó kollégáról vagy ellátotról. Kiemelt alapelv, hogy amit a munkatársak számára biztosítunk, azt a szolgáltatást igénybe vevők számára is biztosítani kell, és fordítva; ez a gondolkodás valódi partnerségen alapul.

A segítők jólléte – prevenció és reziliencia

Az előadás során részletesen szó esett arról is, hogy a pszichológiai megközelítés nem működik a dolgozók támogatása nélkül. A Focus Ireland komoly hangsúlyt fektet a munkatársak mentális jóllétére, és külön programokat kínál a kiegészítés megelőzésére, például a PAO Wellbeing Platformot (ahol légzőgyakorlatok, relaxációs technikák és mindfulness segédanyagok találhatóak), web-alapú képzési programot (amely hat modulból áll és három nap alatt teljesíthető), valamint szupervíziót és reflektív támogatást (amelyek segítik a dolgozókat saját érzéseik és határaik tudatosításában).

Fontos üzenet volt, hogy ezek az eszközök nem a gyengeség jelei, éppen ellenkezőleg: olyan önszabályozási technikák, amelyeket gyakran katonai vagy speciális egységek fejlesztettek ki. A cél a belső stabilitás megtartása, nem a sebezhetőség tagadása.

Empátia – szívvel és ésszel

Az előadó rávilágított az affektív és kognitív empátia közötti különbségre. Az affektív empátia az érzelmi azonosulást jelenti, míg a kognitív empátia a helyzet megértésén alapuló, de racionális hozzáállást. A segítők szakembereknek tudniuk kell megtalálni az egészséges egyensúlyt a két típus között, hogy ne égjenek ki, de ne is távolodjanak el a szolgáltatást igénybe vevőktől.

Társadalmi és történelmi perspektíva – kultúraváltás szükségessége

A prezentáció egy mélyebb társadalmi reflexiót is tartalmazott. Az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy a történelem során a társadalom gyakran „másként” kezelte a sérülékeny csoportokat: kirekesztéssel és morális ítéletekkel. A múlt évszázadok örökségét most kell tudatosan meghaladnunk, és egy olyan társadalmi kultúrát építenünk, amely újra az együttérzésre, a közösségre és a szolidaritásra épül.

Ehhez az előadó különböző ősi és kortárs kultúrák bölcsességét hozta példaként, mint például az afrikai Ubuntu („Én vagyok, mert mi vagyunk”), a hawaii Ohana, vagy a finn Tarkhud. E kultúrák közös jellemzője, hogy az egyén és a közösség kapcsolata kölcsönös felelősségre és támogatásra épül.

Az előadás fő üzenete az volt, hogy a hajléktalanság nem pusztán lakhatási probléma, hanem mélyebb társadalmi és pszichológiai folyamatok eredménye, amely csak komplex, közösségi alapon szerveződő és emberközpontú megközelítéssel kezelhető. A Focus Ireland példát mutat arra, hogyan lehet a szakmaiságot, az emberi méltóságot és a társadalmi felelősséget egyensúlyban tartani a hajléktalanság elleni küzdelemben.

Vacant Buildings – Under-exploited Potential To House Homeless People

Üresen álló épületek bevonása a hajléktalanság kezelésébe – kérdések, adatok és szakpolitikai dilemmák

Az üresen álló ingatlanok hajléktalanellátásba történő bevonásáról szóló előadás egy gondolatébresztő kérdéssel indított: megoldható-e a hajléktalanság pusztán a használaton kívüli épületek újrahaznosításával? A résztvevők válaszai megoszlottak, ami jól jelezte, hogy a megközelítés fontos, de önmagában nem kínál egyszerű, mindenhol alkalmazható megoldást. A témát a „Data Studies from the Trump House” szekció tágabb európai kontextusba helyezte, részletesen bemutatva a lakásüresedés társadalmi, gazdasági és szakpolitikai összefüggéseit, valamint a bűncselekményekből származó vagyon (különösen ingatlanok) elkobzásának és társadalmi célú hasznosításának lehetőségeit. Az előadás szerint Európában mintegy 36,5 millió ingatlan áll üresen, ami a teljes lakásállomány körülbelül 20%-át teszi ki, miközben az Európai Unióban több mint 1,27 millió ember él hajléktalanságban. Ez a kettősség egyszerre jelzi a strukturális lakhatási hiányt és a beavatkozások potenciális célterületét.

Az üresedési arányok országonként jelentősen eltérnek: a bemutatott adatok alapján Bulgária 38,9%-os, Görögország 34,5%-os üresedési aránnyal szerepelt a magasabb értékek között. A lakásállomány összetétele is meghatározó: az üresen álló lakások jelentős része (kb. 80%) 1961 és 2000 között épült, különösen az 1961–1980 közötti építési hullámból származik, és sok esetben felújításra, illetve energetikai korszerűsítésre szorul. A lakásüresedés kezelése ezért nemcsak szociálpolitikai, hanem városfejlesztési és klímapolitikai szempontból is releváns.

A szakpolitikai javaslatok több irányt emeltek ki: a helyi önkormányzatok szerepének erősítését, megbízható üresingatlan-adatbázisok kialakítását, valamint felújítási támogatások és kedvezményes finanszírozási eszközök bevezetését. Példaként elhangzott, hogy Franciaországban egy valós idejű, részletes adatbázis támogatja a helyi tervezést, míg Írországban egy korábbi irodaépület multifunkcionális közösségi térré alakítása a lakhatás, zöldterületek és szociális szolgáltatások integrált szemléletét demonstrálta.

Ugyanakkor az átalakításokat számos gyakorlati akadály kíséri: magas költségek, a megfizethetőség biztosításának nehézsége, valamint a nem lakáscélú épületek komplex átépítése. Az előadás hangsúlyozta, hogy a megfizethetőségnek már a tervezési szakaszban rögzülnie kell, különben a létrejövő lakások nem feltétlenül jutnak el a rászorulókhhoz. Eltérő épülettípusok (például vallási épületek, klinikák) eltérő szakmai és jogi megoldásokat igényelnek; kulcsfontosságú a hosszú távú bérleti jogviszony, a tulajdonosi felelősség, az igazságos allokáció, valamint a szociális támogatás beépítése.

Külön súlyt kapott a bűncselekményekből származó vagyon elkobzásának témája. Az előadás szerint az Európai Unió 19 tagállamában léteznek jogi keretek az elkobzásra, ugyanakkor a társadalmi célú újrahasznosítás csak néhány országban működik igazán hatékonyan. Olaszország példája kiemelt figyelmet kapott: az 1990-es évektől kezdődően az antimaffia törekvések nyomán nagyságrendileg 40 000 elkobzott ingatlant hasznosítottak újra társadalmi célokra. A folyamat egyik kulcsa az ún. „demonstrációs hatás”: a közbizalom erősödését segíti, amikor a bűnözői vagyon látható módon a közjó szolgálatába kerül. A francia kezdeményezések ezzel szemben újabbak, és a beszámoló szerint egyelőre kisebb nyilvánosságot kaptak.

A társadalmi célú lakhatás biztosítására több európai példát is említettek, köztük a Habitat Humanisme mozgalmat, amely több évtizede működik, és jelentős lakásállományt kezel több országban. Összegzésként az hangzott el, hogy az üres ingatlanok hasznosítása ígéretes irány,

de a lakásüresedés kezelése nem pusztán infrastrukturális kérdés, hanem alapvetően társadalmi és szakpolitikai feladat, amely hosszú távú, együttműködésre épülő megoldásokat igényel.

Záró plenáris előadás – kutatási adatok és hatékonyabb ellátás

A fórum plenáris záróelőadásában a University of California képviselőjében Margot Kushel tartott egy igen gazdag előadást arról, hogy a kutatási adatok hogyan segíthetik a hajléktalanellátás hatékonyabbá tételét. Beszámolóját a kérdéskör gyökerével kezdte: miért is válnak hajléktalanná az emberek? A háttérben főként a strukturális tényezők, az egyéni sérülékenységek és a biztonsági háló hiánya húzódnak meg, és ezen felül nehezíti a helyzetet a megfizethető lakhatási lehetőségek hiánya.

A kutatási eredményeken alapuló megoldások keresése segítheti a hosszú távon fenntartható lakhatási támogatások kialakítását, a krízishelyzeti segítségnyújtás rendszerének kidolgozását, valamint a célzott prevenció előtérbe helyezését. Egy korábbi, rövidebb előadásában a hajléktalan emberek által elszenvedett erőszakról beszélt egy kaliforniai reprezentatív vizsgálat alapján. A kutatás érdekessége, hogy traumatudatos módon valósították meg, ami azt jelenti, hogy tapasztalati szakértői csapat támogatta a munkájukat annak teljes folyamatában: a kutatási kérdések megfogalmazásától a kérdőív szövegének ellenőrzésén át az eredmények elemzését és kommunikációját is beleértve.

Az interjúkészítők és a tapasztalati szakértői csapat is részt vett egy 4–8 órás traumaképzésen, az interjúkészítők szupervíziós támogatást is kaptak a másodlagos traumatizáció megelőzése érdekében. A kutatók információs brosrakkal is felszerelkeztek, és amennyiben az interjúalany tájékozódni szeretett volna valamilyen ellátással, szolgáltatással kapcsolatban, tudtak segíteni. A kutatási eredményekből készítenek egy könnyen érthető változatot, amit a résztvevőknek is elküldenek, és figyelnek arra, hogy legyen visszacsatolás. A szervezet honlapján rengeteg anyag érhető el: tanulmányok, kutatási beszámolók, jó gyakorlat gyűjtemények, webináriumok.

A konferencián való részvétel az Európai Unió támogatásával, a BMSZKI 2024. évi Erasmus+ programjának keretében valósulhatott meg. Az itt szereplő vélemények és állítások a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek meg az Európai Unió vagy az Európai Oktatási és Kulturális Végrehajtó Ügynökség (EACEA) hivatalos álláspontjával. Sem az Európai Unió, sem az EACEA nem vonható felelősségre miattuk.

